

МНЕНИЯ И ОЦЕНКИ ОТНОСНО КАЧЕСТВОТО НА
ПРОФЕСИОНАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ В БЪЛГАРИЯ
АНАЛИЗ

СОФИЯ, 2006

К. Димитрова, д-р Ст. Ташева,
Статистическа обработка – Л. Джалев

I. УЧЕНИЦИ

Качеството на професионалното образование и обучение се определя от социалната му адекватност – от способността да удовлетвори конкретните потребности на обществото и икономиката от специалисти и образователните потребности на личността. Доброто качество на професионалното образование и обучение довежда до формирането на ключови компетенции, които са универсални по своя характер и приложимост, като нивото им е обвързано с нивото на знанията и уменията.

Качественото професионално образование и обучение се определя с възможностите, които предоставя на ученика да се развива съобразно собствените си нагласи и потребности, да придобива компетенции, които да подпомогнат професионалната и социалната му реализация, предоставя му възможност да изгражда съвременни технологични и социални умения, насърчава творческото и рационализаторско начало и способността за възприемане, разбиране и интерпретиране на различното.

В широк смисъл качеството на професионалното образование и обучение се определя като балансирано съответствие на професионалното образование като резултат (процес и образователна система), на социалните потребности, цели, изисквания, норми, стандарти и условия на съвременната действителност. В тесен смисъл, качеството на професионалното образование и обучение е балансираното съответствие на подготовката на завършващите професионални гимназии на потребностите на държавата, обществото и личността. Потребители на образователните услуги се явяват обществото и работодателите. И ако обществото и работодателите оценяват качеството на завършващите от външната страна, то завършващите оценяват качеството на професионалното образование и обучение като процес, в който взимат участие, като резултат.

Съвременните тенденции показват, че е необходим системен мониторинг на качеството на професионалното образование и обучение, осъществен на няколко нива. Качеството следва да се изучава като оценка от страна на:

- учениците;
- учителите;
- работодателите.

Като цяло изследването позволява не само да се направят изводи за нивото на подготовка на завършващите, но и да се очертаят факторите влияещи позитивно или негативно върху качеството на професионалното образование.

Като се има предвид разбирането за качеството на образованието като единство на: качество на реално получените резултати, функционирането на образователния процес и създадените за него условия, високо ниво на достиженията, които са способни да удовлетворят потребностите на обществото и учениците и пазара на труда, Центърът за контрол и оценка на качеството на образованието към МОН предприе комплекс от изследвания за събиране, анализ и интерпретиране на данни за функционирането на отделни компоненти на системата за професионално образование и обучение. Като част от този комплекс оценявания, беше проведено представително проучване на мнението и оценка на качеството на професионалното образование и обучение сред завършващите професионални гимназии ученици. Мнението им е важен източник на информация поради това, че те са преминали целия курс на обучение и са преки участници в процеса на обучение, запознати са с функционирането на системата отвътре.

Изследването беше проведено в периода януари-февруари /01-02/2006 г. и обхваща 1200 ученика от шест региона на страната:

Северозападен регион, обхващащ градовете Видин, Враца, Козлодуй, Монтана;

Северен централен регион, обхващащ градовете Ловеч, Тетевен, Плевен, Долни Дъбник, Габрово, Велико Търново, Горна Оряховица, Павликени, Русе;

Североизточен регион, обхващащ градовете Разград, Търговище, Попово, Силистра, Добрич, Шумен, Нови Пазар, Варна;

Югозападен регион, обхващащ градовете София, София област, Кюстендил, Дупница, Благоевград, Сандански;

Южен централен регион, обхващащ градовете Стара Загора, Казанлък, Хасково, Свиленград, Кърджали, Ардино, Пазарджик, Смолян, Пловдив;

Югоизточен регион, обхващащ градовете Бургас, Сливен, Ямбол.

Училищата в съответните градове и региони са избрани на принципа на случайния избор и обхващат основните професии и специалности, изучавани в професионалните гимназии.

Учениците са от възрастовата група на 17-19 годишните и представителна извадка на завършващите професионални гимназии в съотношение мъже – 54,8% и жени – 44,19%.

Изследването се осъществи с помощта на специално изготвена Анкета, която съдържа 33 въпроса, 30 от тях са с открит отговор и 3 въпроса със свободен отговор. Въпросите са групирани в няколко теми, а именно: мотивация за избора на професионално образование, материална база, удовлетвореност от получени знания и умения, готовност за реализация на пазара на труда, които представляват и фактори определящи качеството на обучението.

Анкетното проучване дава възможност да се получи информация за:

- професионалното ориентиране в училище и избора на професия/специалност;
- общообразователната подготовка като подпомагаща професионалното изграждане и връзки между общообразователни и специални предмети;
- системата за изпитване и оценяване;
- практическото обучение;
- материалната база на училището;
- съответствието между изискванията на професията и професионалното обучение;
- готовността за самостоятелна работа;
- източниците на информация за пазара на труда и професиите;
- връзките между професионалното обучение и работодателите;
- плановете на младите хора за бъдещето.

Анализът от изследването показва високите очаквания на учениците да получат подготовка, която да им осигури по-добри възможности за реализация на пазара на труда и житейски успех. Основната причина да изберат изучаваната професия/специалност на 82% от анкетираните ученици е, че я харесват и са я избрали по свое желание, 12,3% посочват, че са направили своя избор по желание на родителите си.

Фиг.1

Само 5,8% от учениците са се консултирали със специалист по професионално ориентиране, преди да направят своя избор./Фиг.1/

Почти половината считат, че училището, което са избрали има висок авторитет и престиж – 45,8%, но не е за пренебрегване мнението на 26% от анкетираните, които посочват че училището, в което учат няма авторитет. Изследването показва и известен отлив на постъпващи ученици в професионалните училища, в които се изучават не достатъчно атрактивни професии/специалности със слабо търсене на пазара на труда и увеличение на учениците в професии/специалности в областта на информационните технологии, стопанско управление и администрация и услуги.

Основно информация за професията/специалността, завършващите получават от учителите, които им преподават /59%/, следва – хора от професията /33%/, от родителите /16%/, от познати и приятели /11,6%. Анкетираните посочват, че в най-малка степен получават информация и помощ във връзка с професията от работодателите – 8%.

У учениците се наблюдава положителна нагласа и оценка по отношение на придобитата професионална квалификация и избор на професия – 69,4% от тях са убедени, че професионалната квалификация е предимство при търсенето и намирането на работа, 20,1% считат, че е по-скоро предимство. Учениците, които не преценяват професионалната квалификация като предимство и имат отрицателна нагласа съставляват 10,4% .

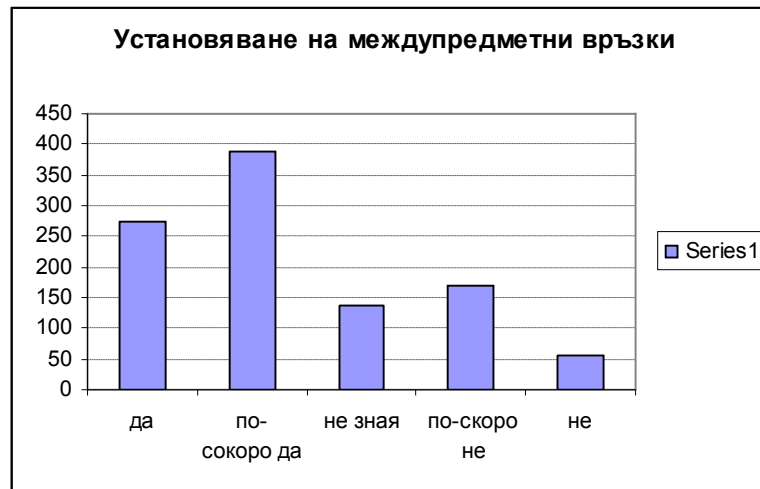
Високи са очакванията на завършващите по отношение на получените знания и умения. Те посочват, че в най-голяма степен получават знания за работа с информация /37,9%/, следва - умение за взимане на решения /35,4%/, и на трето място - умения за логически изводи /31,9%/, но в по-малка степен получават умения за работа с модели и проектни решения /17%/, колебливи са и по отношение на уменията за синтезиране и обобщения /11%/, които са им необходими за успешното професионално и житейско реализиране.

На въпроса „Участвали ли сте в разработката на проекти и на какво ниво?“, 54,6% са участвали в разработки само на училищно ниво, 4% на междуучилищно ниво и 36,2% не са участвали в никакви разработки.

Само 26% от анкетираните изразяват убеденост, че в процеса на обучение са развили способност и желание за творчество и рационализаторска и изобретателска дейност, 33,7% отговарят с – „по-скоро да“ и 34% считат, че не са развили такива способности и желания.

В най-голяма степен за професионалната подготовка на завършващите съдействат: математика – 54,5%, български език и литература – 50,5%, история – 19,80%, физика – 17,75%, химия – 17,46% от предметите в общообразователния цикъл. От специалните учебни предмети почти 100% са посочили теория на специалността и само 15,14% са посочили практическото обучение. Повече от половината от учениците /63%/ успяват да установят връзки и зависимост между предметите от

общообразователния цикъл и специалните учебни предмети. Не е малък процента на тези, които не могат да преценят и не успяват да установят такива връзки и зависимости /34,5%/./Фиг.2/

Фиг.2

На въпроса „Какви форми на работа са преобладаващи в процеса на обучение?“, анкетиранияте отговарят, че в най-голяма степен е застъпено традиционното обучение – 48% от анкетиранияте, следва работа в екип – 38% и на трето място посочена от 37% от анкетиранияте е индивидуалната работа. Работа по проекти, модулно обучение и извънкласни форми на подготовка според 27% от учениците не са застъпени достатъчно и въобще не са застъпени./Фиг.3/

Фиг.3

Като преобладаваща форма на изпитване и оценяване е устния изпит по конкретен въпрос /54,6%/, следва писмен отговор на въпроси /36,4%/, на трето място е поставено оценяването чрез практическа разработка/задача в клас /25%/. Всички останали начини за оценяване /тест, разработен в къщи проект/задача/казус, разработен в къщи реферат/есе и др./ се намират в скалата на използвани рядко или не използвани за оценяване в учебния процес.

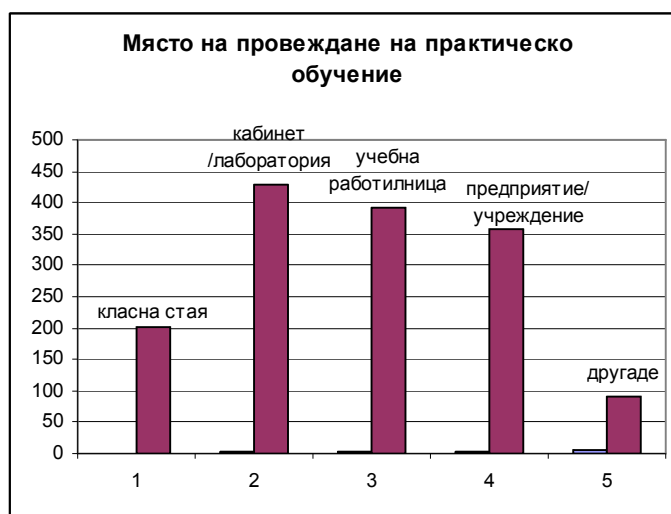
На въпроса разполагат ли с всички необходими учебници, учебни помагала и материали, утвърдително отговарят 36,8%, с не отговарят: 20% поради невъзможност да си ги закупят, 16%, защото липсват на пазара, 9% - не са добре направени и 16%, защото предпочитат да ползват други източници./Фиг.4/

Фиг.4

Само 28% от завършващите считат, че училището определено им е предоставило необходимата материална база, в това число и компютри, за изграждането им като специалисти по професията/специалността, 34% считат, че училището им е предоставило само най-необходимото, 10% не могат да преценят, 27% считат, че училището определено не е предоставило необходимата им материална база и условия за обучение.

Изследването показва и къде учениците провеждат практическото си обучение по професията/специалността – 41,8% посочват оборудван кабинет / лаборатория, 38,3% - учебна работилница, 34,8% - предприятие / учреждение и 20% - класната стая./Фиг.5/

Фиг.5

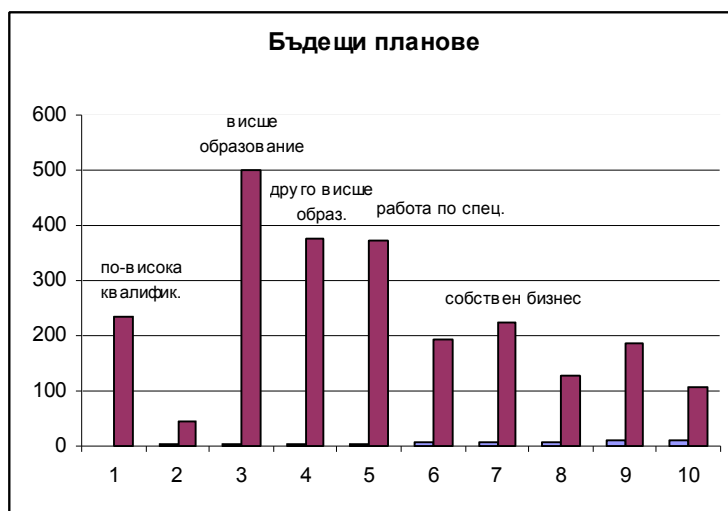
При тези условия на практическо обучение познават ли завършващите реалните условия на труд и изискванията на професията/специалността, по която се обучават? На този въпрос 45% от всички запитани считат, че познават реалните условия на труд по професията, тези, които са запознати в общи линии съставляват 33,4%, но 21,5% преценяват, че не познават реалните условия на труд по изучаваната професия/специалност. На въпроса от къде получават информация за реалните условия на труд по професията, то главният им източник отново са учителите, родителите и хора, упражняващи дадената професия, но не и работодателите – основните потребители на кадри с професионална квалификация. Поради липсата на системни връзки и участие на работодателите, работодателските организации и браншовите камари в процеса на обучение в професионалните гимназии, завършващите професионални гимназии не могат да добият в пълна степен познания за изискванията на професията в реални условия. Това е една от причините болшинството от учениците да не могат да преценят дали обучението по професията/специалността в училище съответства на изискванията в реални условия. Сигурност в съответствието изразяват 28,6%, 32% преценяват „по-скоро съответства”, 39% не могат да преценят и не познават реалните изисквания на професията, което очертава картина на недостатъчна подготвеност на завършващите за работа по професията/специалността. Самите ученици преценяват, че има още много какво да се желае по отношение на актуализирането на обучението по професията/специалността в съответствие с реалните условия и съвременни технологии. Данните показват, че 36,5% от учениците считат, че училището достатъчно ги е запознало с новостите в професията, 33% че не са достатъчно добре запознати, 23% въобще не са запознати с новостите. Познават ли завършващите ученици изискванията на работодателите за работа по изучаваната професия -16,5% отговарят, че познават изискванията на работодателите, 37% считат, че ги познават в общи линии, 46,7 % не ги познават.

Тези количествени показатели, разбира се, не могат да бъдат пряко доказателство за резултата от професионалното образование и обучение, но дават достатъчно информация за подготовката на завършващите професионални гимназии. На въпроса „Чувствате ли се подготвени с полученото професионално образование да започнете самостоятелна работа?” 17% изразяват убеденост, че са достатъчно подготвени, 32% се определят като „по-скоро подготвени”, 49% не се чувстват подготвени за самостоятелна работа. Тази колебливост в оценките на анкетираните е породена от това, че по-голямата част от тях нямат информация и не следят пазара на труда – 47% от тях, 36% следят пазара на труда по косвени пътища и 16% отчитат, че познават и следят пазара на труда. На

първо място като източник на информация за пазара на труда учениците определят учителите, на второ място са посочили интернет и медиите, и на трето място родителите.

Завършващите сами определят, че при започване на работа най-вероятните трудности, които биха могли да срещнат са недостатъчното познаване на технологията на работа и способността за постигане на високо качество. Уверено отговарят, че имат изградени трудови навици, умения за работа в екип и умения за вземане на решения, но не се отделя достатъчно внимание на мотивацията и обучението за активно участие на пазара на труда. Това е една от все още непреодолените слабости на професионалното образование и неразбиране, че конкурентноспособността на завършващите се определя от мотивационната им готовност и уменията за работа в реални условия.

Бъдещите планове на 49% от завършващите ученици са свързани с висше образование в същата професионална област, 36% с висше образование в друга област, 36% със започване на работа по специалността, 23% с курсове за повишаване на квалификацията, 18,9% със започване на работа, за да се издържат, 21,7% са с намерение да започнат собствен бизнес в своята професионална област, 28,5% са с намерение да работят в чужбина и 12% да започнат какъвто и да е друг бизнес./Фиг.6/

Фиг.6

Само 17,5% имат намерение да продължат професионалните контакти с училището, в което учат, 33,6% са с намерение да се възползват от професионалните консултации на учителите, 46,6% нямат мнение по въпроса и не възнамеряват да поддържат контакти с училището.

Впечатление прави не малкият дял на завършващите, които нямат достатъчно информация за възможностите и условията за продължаване на образованието по отделните професии и специалности в страната, а именно – 38% са запознати само в общи линии за възможностите за продължаване на образованието и 18% въобще не са запознати. Очертава

се становището, че липсата на система за професионално информиране и консултиране на учениците възпрепятства правилното вземане на решение за професионално развитие, намалява мотивацията за придобиване на висока професионална квалификация.

От направения анализ произтичат следните най-общи изводи и препоръки:

1. Болшинството от завършващите осъзнават ценността на професионалното образование и връзката му с успешната социална и професионална реализация, но очакванията им за получените знания и умения по изучаваната професия/специалност не са постигнати. Най-честите им препоръки са свързани с подобряване на материалната база, увеличаване на часовете за учебна практика, използване на компютри и учебни компютърни програми, подобряване качеството на учителския състав и отношението към учениците.
2. Липсва целенасочено информиране и консултиране относно професиите и специалностите в средните училища, учениците не знаят къде и от кого да търсят по-обстойни данни за предлаганите за изучаване професии и специалности в професионалните гимназии на страната.
3. Слаби връзки и участие на браншовите и работодателски организации с обучението в професионалните гимназии. Без реални връзки на училището с действащите предприятия/учреждения и приемственост между тях, учениците трудно биха могли да развият умения за работа с новите технологии по изучаваната от тях професия/специалност. Това води до намаляването на конкурентноспособността им на пазара на труда и затруднява реализацията им.
4. В учебния процес почти не се използват съвременни учебни технологии, не се ангажират учениците в решаването на практически задачи, не се отделя внимание на развитието на творческото мислене, не се възлагат проекти, в които да се прилагат и интерпретират теоретични или актуални практически задачи.
5. Липсва балансираност по отношение на общообразователните и специалните учебни предмети в учебните планове, все още недостатъчно се работи по осъществяването на междупредметните връзки в учебния процес, не достатъчно се прилага принципа на взаимната обвързаност между общообразователните и специални предмети – на надграждането, усложняването и разширяването на знанията.
6. Необходимо е прилагането на адекватна система за оценяване знанията, уменията и компетенциите на учениците, за да се

елиминира субективността на оценката и тя да е приравнена и призната не само в страната.

7. Не се създава и подходяща среда за запознаване на учениците с новите технологии и условията на труда по изучаваната професия/специалност и реалното оценяване на предимствата и недостатъците ѝ.
8. Недобро е осигуряването на учениците с учебници, учебни помагала и материали, необходими за качествено професионално образование и обучение.
9. Учениците трудно развиват умения за работа с новите технологии поради липсата на практическо обучение в реални условия и пряко взаимодействие между училището и действащите предприятия и учреждения. Това води до намаляване на мотивацията им за придобиване на професионална квалификация.
10. Завършващите професионални гимназии препоръчват подобряване на остарялата материална база и осигуряване на консумативи и осъвременени учебни материали, осъвременяване на учебното съдържание по специалните учебни предмети, както по теория така и по практика и увеличаване на часовете за практическо обучение предвидени в закона.

За да може да се постигне адаптирането на младите хора към бързо променящата се среда и да се изгради умението, да се справят с предизвикателствата ѝ, е необходимо получените знания и умения да отговарят на реалните изисквания на пазара, не само днес, а и след няколко години. В същност за качеството, за успешността, за резултатността на професионалното образование се съди не по оценките в дипломите, не по броя на приетите в университетите, а преди всичко по подготвеността, по степента на формиране и развитие на онези качества у младия човек, които гарантират неговият интелектуален, професионален и културен прогрес през целия живот, който му предстои. Това е и основната причина, поради която в изследването се отделя особено внимание на факти, процеси, мнения, оценки, изяви на завършващите, които показват пътя, който учениците са извървели в тази насока и степента, в която са изградени качествата, необходими за този процес.

II. УЧИТЕЛИ

Като правило, главният ресурс в образованието са педагогическите кадри, качеството на тяхната подготовка, правилно избраната система за стимулиране на тяхната работа, условията на труд, възможността за самореализация и самоусъвършенстване и доколко тези ресурси отговарят на съвременните изисквания. Именно поради това, като втора част от комплекс изследвания за състоянието и функционирането на

професионалното образование и обучение, беше проведено представително проучване за мнението на учителите от професионалните училища относно качеството на професионалното образование и обучение в професионалните гимназии .

Изследването беше проведено в периода април-май /04-05/2006 г. и обхваща 700 учители от шест региона на страната:
Северозападен регион, обхващащ градовете Видин, Враца, Козлодуй, Монтана;

Северен централен регион, обхващащ градовете Ловеч, Тетевен, Плевен, Долни Дъбник, Габрово, Велико Търново, Горна Оряховица, Павликени, Русе;

Североизточен регион, обхващащ градовете Разград, Търговище, Попово, Силистра, Добрич, Шумен, Нови Пазар, Варна;

Югозападен регион, обхващащ градовете София, София област, Кюстендил, Дупница, Благоевград, Сандански;

Южен централен регион, обхващащ градовете Стара Загора, Казанлък, Хасково, Свиленград, Кърджали, Ардино, Пазарджик, Смолян, Пловдив;

Югоизточен регион, обхващащ градовете Бургас, Сливен, Ямбол.

Училищата в съответните градове и региони са същите в които беше направено и изследването със завършващите професионални гимназии ученици, с цел съпоставяне на мнението на учениците и учителите по въпросите за качеството на професионалното образование и обучение.

Извадката е представителна за страната.

Проучването се осъществи с помощта на специално подготвена Анкета за учителите, която съдържа 42 въпроса групирани в няколко теми-мотивация за постигане на образователните цели, материална база, квалификацията на учителите, преподавателски подходи, критерии, средства и методи за оценяване, информационно осигуряване, като основни фактори влияещи върху качеството на професионалното образование и обучение.

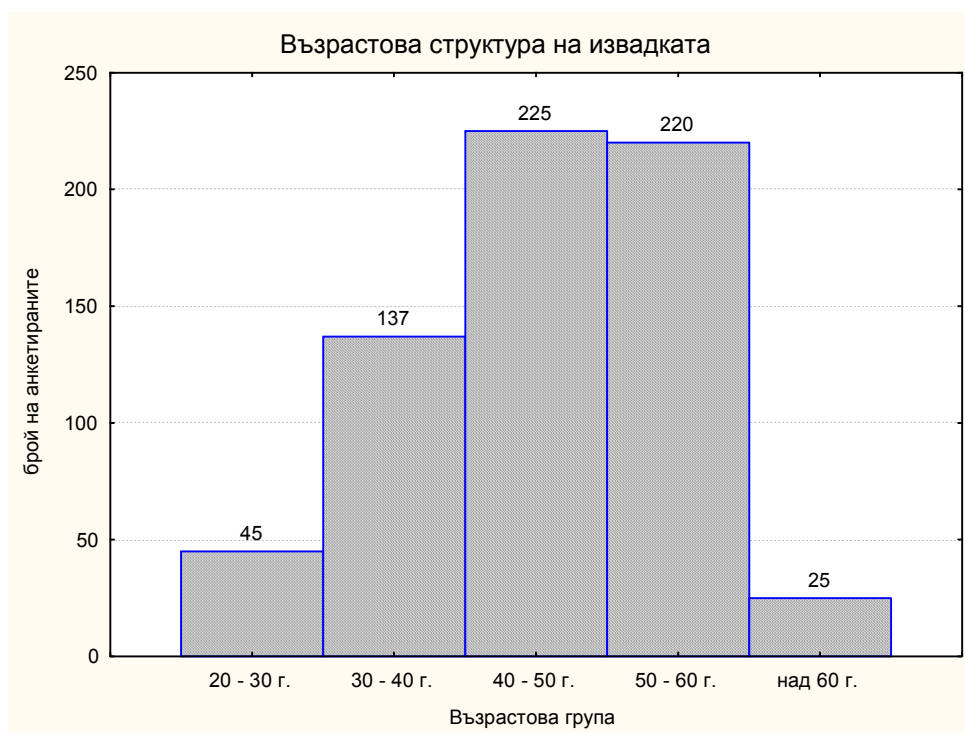
Анкетното проучване дава възможност да се получи информация за:

- мотивацията за постигане на образователните цели;
- квалификацията на учителите в професионалните гимназии;
- системата за проверка и оценяване знанията и уменията и компетенциите на учениците;
- материалната база на училището като основа за качествено провеждане на практическото обучение;
- съответствието между изискванията на професията и професионалното обучение;
- познаване и прилагане на ДООИ по професия/специалност;
- прилагане на нови технологии и иновации в обучението;
- връзките между професионалното обучение и работодателите;

която характеризира състоянието, развитието и качеството на професионалното образование и обучение и неговото функциониране. Като се има предвид разбирането за качеството на образованието като единство на: качество на реално получените резултати, качеството на образователния процес и потребностите на обществото и пазара на труда, съпоставянето на получената информация от учениците, учителите и работодателите, дава възможност да се проследи взаимодействието и функционирането им, и да се очертаят областите, в които е необходима корекция и оптимизиране за постигане на високо качество на ПОО, съответстващо на европейските изисквания и стандарти.

Важен момент при оценяването има мотивационния компонент в работата на учителя, отношението му към педагогическата работа, степента на удовлетвореност, неговото отношение към неуспехите и трудностите, към самоусъвършенстване и самообразование, към иновациите. Изследването показва, че в професионалното образование са ангажирани голям брой висококвалифицирани специалисти-78,3%, но не малък е дялът на учителите по учебна практика без необходимата педагогическа квалификация-15,6%. От общия брой изследвани 65% работят с желание и са избрали учителската професия защото им харесва, 70% от тях са на възраст между 40 и 60 години /Фиг.1/, като в по-големите градове възрастните учители съставляват 64,5%, а в малките градове те са 35%.

Най-голям е броят на учителите със стаж над 20 години- 38%, което показва тенденция на застаряване и необходимост от промяна.

Фиг.1

Съотношението на половете е - 28% мъже и 70% жени, което показва силното феминизиране на учителската професия.

Рейтингът и привлекателността на учителската професия не е голяма и има тенденция към намаляване, само 15% от преподавателите с педагогически стаж до 10 години са посочили, че работят като учители защото им харесва. Като причини за това са посочени липсата на система за оценяване на учителския труд, ниското заплащане и невъзможността да се израства професионално, което води до слаба мотивация на учителите за реализиране на образователните цели.

Показател за качеството на образованието е използването на новите информационни и комуникационни технологии в процеса на обучение. В професионалните гимназии не липсват основните материали за провеждане на обучението, но учителите почти не ползват компютър в работата си с учениците, някои от тях го ползват за самоподготовка, като посочените причини са няколко: на първо място - липса на необходимите знания и умения за работа с компютър, следва по значимост, липсата на учебни компютърни програми за работа с учениците, а също и на места липсата на компютри. Най-често използваните източници за актуална информация на учителите са специализираната литература в библиотеките и в много малка степен ползването на интернет.

Данните показват острата необходимост и желанието на учителите в професионалните училища да посещават курсове за повишаване на квалификацията по следните направления: на първо място те са посочили „нови технологии по професията/специалността”, следват курсовете по компютър и курсовете по чужд език. Като най-предпочитаните форми са курсове, семинари и тематични дискусии. Изследването сочи, че 61% от учителите в професионалните училища са посетили курс преди повече от 3 години, 19,7% преди повече от 5 години. У тях липсва ориентация за необходимата им квалификационна помощ. Почти всички -90% са посочили че участват в методическите обединения, но само в училищата и на места- формално, без да имат възможност за изяви на национално и международно ниво. Това ограничава техните професионални изяви и възможности за израстване в кариерата и желание за самоосъвършенстване.

Учителите участващи в разработването на учебни програми са 41% , 26% са участвали в разработването на учебни планове, 13% в разработването на учебни помагала, 12% са публикували статии. Само 4% имат участие в създаването на учебници. Най-голям дял в създаването на учебни помагала имат учителите със стаж повече от 20 години и на възраст между 40 и 50 години. Слабо е участието на учителите и в разработването на проекти -34% са участвали на училищно ниво, на междуучилищно ниво-5,8%, на национално ниво 11%. Най голям дял от участията съставляват учителите със стаж над 20 години.

Най-често срещаните трудности за учителите са свързани с недостатъчно съвременните програми за обучение по отделните специалности/професии, поради съществуващото несъответствие между технологията на работа и достиженията на науката, потребностите и реалните възможности на учениците. Като основен недостатък посочват и неравномерното разпределение на общообразователните предмети през годините на обучението, като база за надстройка за професионалната подготовка. Това води и до най-често срещаните трудности в процеса на обучение, с които се сблъскват учителите, а именно: трудно откриване на причинно следствени връзки, неумението да анализират и излагат логически доводи, слаба мотивация за учене.

Изследването показва, че при проблеми и затруднения в процеса на обучение, пръв помощник на учителите се явява ръководството на училището, след това помощта на колегите и в много малка степен те се обръщат към родителите. Все още съществуват затруднения при работата и взаимодействието с училищните настоятелства, поради най-често посочената причина- формалното съществуване на училищното настоятелство. Посочена е липсата на адекватна система и механизми за взаимодействие между ръководствата на училищата и родителите за пряко взаимодействие и участие в процеса на обучение.

Професионалните гимназии все още са твърде затворени системи, където обучението протича основно в традиционната форма, индивидуалната форма на работа с учениците и на трето място работата в екип. Почти не са застъпени модулното обучение, работата по проекти и модели, не са застъпени и извънкласните форми на обучение. Преподаването все още се свежда до преразказване или субективни обяснения, което довежда до откъсване на обучението от реалните ситуации във фирмата, учреждението, предприятието и т.н.

Данните сочат, че учителите с по-дълъг преподавателски стаж, предпочитат да използват индивидуалната работа с учениците, докато учителите с по-малък преподавателски стаж, се придържат към традиционната форма на обучение./Фиг.2/ Традиционна е и системата за проверка и оценка знанията и уменията на учениците, 32% използват практически задания, 30% писмени отговори на въпроси. Все още проверяването и оценяването е насочено главно към репродуктивните възможности на учениците, липсва ефективно оценяване на способностите на учениците за прилагане на усвоените знания и умения в реални условия, за творчество и рационализаторска дейност.

Фиг.2

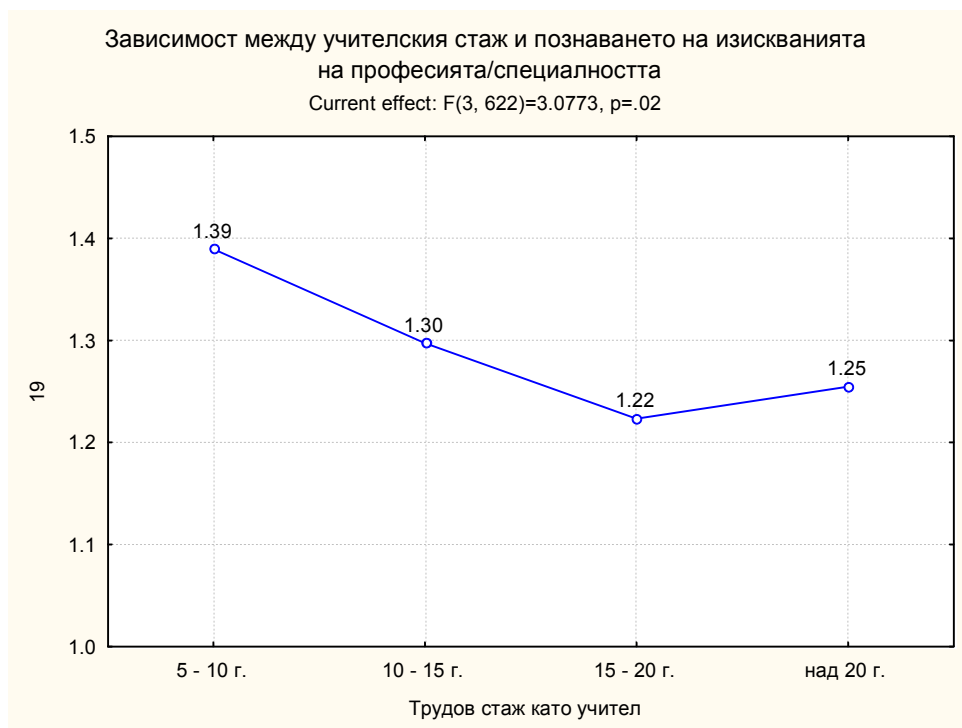
По много професии и специалности липсва обучение в реални условия, 49,6% от преподавателите посочват, че практическото обучение се провежда в учебната работилница в училището, 49,4% посочват в кабинет/лаборатория в училището, 45% посочват че провеждат практическите занимания в предприятие/учреждение, но само предвидената в програмата практика. Учителите оценяват като най-слабо взаимодействието на училището с бизнес-средите, работодателските и браншови организации по отношение на практическото обучение. Посочва се необходимостта от промяна в организацията на практическото обучение, като се обърне особено внимание на осигуряването на индивидуални работни места в работилниците, лабораториите и др., в предприятията, учрежденията и фирмите.

Оценката на учителите доколко завършващите ученици са подготвени да се реализират на пазара на труда е следната, 27% изразяват твърда увереност, че учениците могат да се реализират на пазара на труда, 54% отговарят- „по-скоро да”, 20% считат че учениците не могат да се реализират на пазара на труда с получените знания и умения по професията/специалността. Само 47% от запитаните учители оценяват завършващите професионални гимназии като подготвени теоретически и практически по професията/специалността, 16% от тях считат, че учениците са подготвени само теоретически, 12% оценяват, че завършващите имат способности за постигане на високо качество, но 21% оценяват завършващите като неподготвени. Според тях учениците в професионалните училища получават в най-голяма степен знания за

работа с информация и обобщения и в много малка степен умения за синтезиране, логически изводи и вземане на решения.

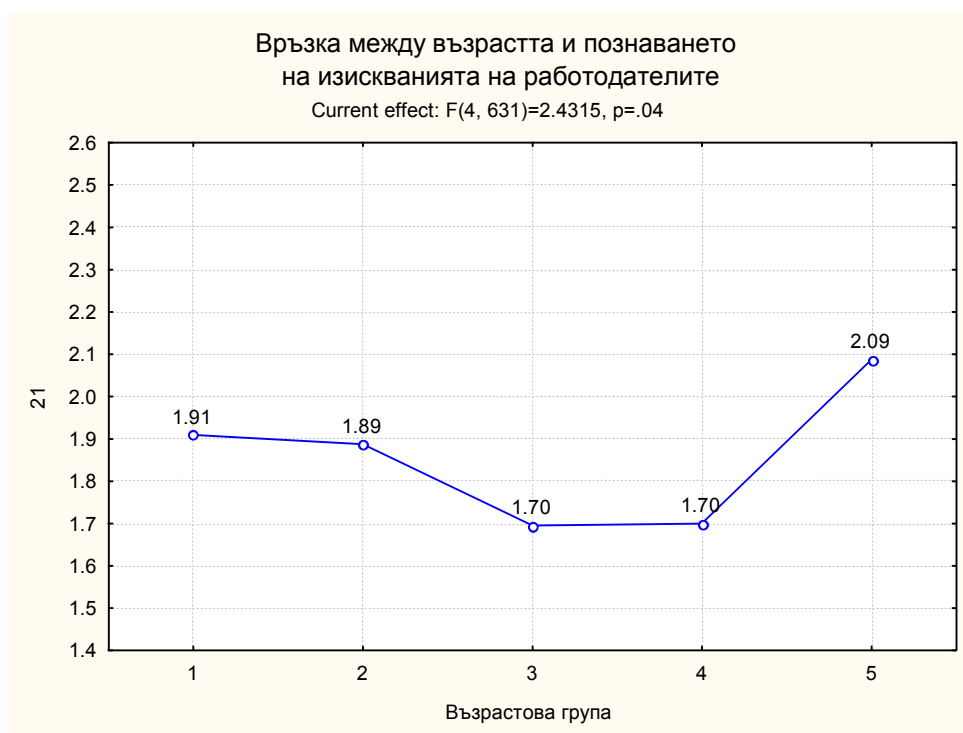
Особено важно е мнението на учителите по отношение на съответствието на обучението в професионалните гимназии и изискванията на професията/специалността в реални условия , 49% считат, че обучението съответства на изискванията на професията/специалността, но 18% определено считат, че обучението не съответства на изискванията на професията в реални условия. Мнението на голяма част от учителите е, че се налага осъвременяване на учебните програми, а в много случаи и нови. Посочва се и необходимост от промяна и в учебните планове. Желание за участие и разработки на учебни планове и програми са изявили 54% от учителите, но не са потърсени за участие и допитване. Все още в професионалните гимназии се осъществява прием по стари професии и специалности без приложение и възможности за реализация на пазара на труда.

Прави впечатление, че 21% от учителите не познават реалните условия и изисквания на професията/специалността, която преподават, а 13% не познават съвременната техника и технология в професионалната област на преподаване. Съществува и зависимост между учителският стаж и познаването на изискванията на професията/специалността. Учителите със стаж до 10 години са по-добре запознати с измененията в условията и изискванията на професиите и специалностите в сравнение с учителите със стаж над 10 години. Посочена е необходимост да се предприемат мерки за периодично запознаване на учителите с измененията в професията/специалността и изискванията за нея, за да се избегне формализма в преподаването и своєвременната адаптация на учителите към съвременните условия.

Фиг.3

Данните показват и по-често непознаване от учителите на изискванията на работодателите към завършващите професионални гимназии. Забелязва се по-често откъсване на дългогодишните преподаватели от реалните изисквания на професията/специалността и по-трудното им адаптиране към новите технологии, не само в професионалната област, но и в областта на преподаването./Фиг.3/

Анализът показва, че липсват обективни критерии за оценка на квалификацията и професионализма на учителите. Методите за оценка са остарели и еднообразни, 39% от анкетираните учители считат че проверките на контролиращите органи са ползотворни и подпомагат професионалното им израстване, но 29% считат, че проверките имат формален характер, а 22% , че проверките се свеждат до отбелязване на слабостите в работата на учителите, което откроява необходимостта от обогатяване на основните методи за мониторинг на работата на учителите, като тестиране, експертна оценка, самооценка, диагностични задания и др.

Сериозен проблем остава и създаването на стандартизирани критерии за оценяване работата на учителите. Самите те дават противоречиви становища, относно обективността и необходимостта от такива критерии, 59% от тях считат че такива са особено необходими и ще стимулират както повишаването на качеството на преподаване, така и по-високото заплащане на труда им, но 41% считат, че такива критерии не са необходими и не са убедени, че могат да бъдат обективно оценявани. Проблемът е много труден и многоаспектен, необходимо е да се реши с участието на самите преподаватели и други различни специалисти, като се отчетат и новите задачи поставени пред образователната система на съвременния етап. Като цяло учителите не приемат като единствен обективен критерий до досега доминиращия „знаниев” подход- че изходното равнище на завършващите е обективен показател за оценка на труда на учителите. Те предлагат оценката да бъде комплексна и да включва: квалификационното ниво на учителя, владенето на нови техники и технологии, усвоените знания и умения от учениците и формираните у тях личностни качества, оценката на ръководството на училището, иновациите в работата и педагогическия стаж.

От направения анализ произтичат следните най-общи изводи и препоръки:

1. Болшинството учители са избрали по свое желание професията, която практикуват, но липсва система за мотивация и стимули за постигане на поставените образователни цели.
2. Недостатъчно е финансирането, оборудването и обвързването на професионалните училища със съвременните технологии и изисквания на професиите/специалностите в реални условия.
3. Няма ефективно действаща система за повишаване на квалификацията на учителите по професии и специалности, затруднена е професионалната им адаптация към изменените условия и новите технологии.
4. В повечето професионални гимназии преобладава традиционализма в преподаването, иновационната дейност трудно

намира място, не се използват достатъчно новите образователни технологии,

5. Съществуващата система за проверка и оценка знанията, уменията и компетенциите на учениците завършващи професионални гимназии е неефективна и няма система за обратна информация за реализацията им на пазара на труда.
6. Липсват механизми за взаимодействие на браншовите и работодателски организации с професионалните гимназии в процеса на подготовката и реализацията на завършващите.
7. Откроява се необходимост от усъвършенстване на учебните програми и тяхното актуализиране в съответствие с съвременните изисквания на професиите/специалностите.
8. Остро стои проблема и за приемствеността и смяната на поколенията в учителската професия.
9. Липсват ясни критерии и система за оценка на труда на учителя и възможност за израстване в кариерата.
10. Няма разработени ДОИ за всички професии и специалности и е затруднен процеса на своевременно запознаване на учителите и учениците с разработените вече такива.

Съпоставянето на резултатите от оценките на учениците и учителите дава възможност да се уточнят даденостите и предпоставките, които биха довели до постигане на образователните цели и подобряване на качеството на ПОО, както и да се използва за обратна връзка и корекция.

III. РАБОТОДАТЕЛИ

Качеството на професионалното образование зависи от много фактори, но то не може да съществува изолирано в икономическата система. То е свързано с пазара на труда, потребностите на обществото и работодателите като потребители на образователните услуги. Поради това като трета част от комплекс изследвания беше проведено проучване на мнението на работодатели и удовлетвореността им от качеството на професионалното образование и обучение. В материала са използвани и данни от изследване “Образование и пазар на труда – изискванията на работодателите” проведено от Социологическа агенция „Алфа Рисърч” 2004 г.

Според работодателите плановете за прием, които професионалните гимназии предлагат, не отговарят на потребностите от професии в градовете (или регионите), където се намират съответните училища. Освен това според тях подготовката получена в средните професионални училища все още не отговаря на нуждите им-едва 37% от анкетираните отговарят, че подготовката „по-скоро отговаря” на изискванията им. Най

сериозните проблеми в подготовката на завършващите работодателите определят като:

- Недостатъчна подготовка по основната професия/специалност, слаба квалификация, липса на опит за работа в реални условия;
- Слаба мотивация за работа и слаба трудова дисциплина;
- Изисквания за високи възнаграждения неотговарящи на квалификацията.

Липса на трудови навици	44,5%
Слаба квалификация	44,1%
Липса на отговорност, възискателност	34,8%
Нереалистични изисквания за съотношението труд-заплащане	32,1%
Липса на издръжливост, търпение	30,0%
Откъснатост на кандидатстващите от реалните условия на труд	28,3%
Липса или наличие на слаба трудова дисциплина	26,9%
Няма специалисти по необходими за нашата дейност специалност	20,3%
Остарели знания, неприложими в съвременния свят	19,7%
Прекалено абстрактни, теоретични знания	13,8%
Невладееене на чужди езици	10,3%
Неумение за работа с компютър	10,3%

Прави впечатление фактът, че по-съвременните изисквания към качеството на работната сила - като наличие на компютърни умения, владеене на чужд език, умение за работа в екип, модерни знания, не са посочени сред най-съществените проблеми пред работодателите. Това вероятно е следствие от недостатъчно високото ниво на развитие на българските фирми, което да стимулира непрекъснато нарастващо качество на образованието.

Сред изискванията на работодателите за качествата на изпълнителският състав са посочени качеството “отговорност, изпълнителност” (80%). Следват “лоялност към фирмата” (68%), “умение за работа в екип” (66%), “неконфликтност” (61%), “професионален опит” (59%) и едва на шесто място “завършено определено образование” (57%). “Владеене на определена специалност” посочват 52% от фирмите. Работа с компютър изискват 30 на сто от фирмите, владеене на чужди езици – 16 на сто, толкова, колкото държат и на определен външен вид. Факторът “образование” е едва на шесто място. Освен за степента на развитие на фирмите, тази подредба насочва вниманието и към това, че много съществен компонент на образователната система би трябвало да бъде не просто получаването на определени знания, а и формирането на такива качества като екипна работа, работа по проекти, отговорност, възискателност, творчество, инициативност, умение за разрешаване на конфликти и пр., които остават на заден план в обучението.

По-голямата част от анкетиранияте фирми - 71%, изразяват категорично нежелание да осъществяват по-регулярно сътрудничество с някакво учебно заведение. Изключение правят единствено големите фирми в областта на промишлеността, 43% от които биха желали такова сътрудничество. Причините се коренят в това, че професионалното образование не е достатъчно гъвкаво и трудно се адаптира към потребностите на пазара на труда, поради липсата на стратегии за развитие и липсата на средства в малките и средни фирми за инвестиране в образованието и обучението на кадри.

Показателна е и системата за набиране на изпълнителски кадри от страна на работодателите:

По какви начини набирате	Средни мениджъри	Висококвалиф. изпълнители	Нискоквалиф. изпълнители
Нямам такива хора във фирмата	49,0%	16,9%	10,3%
Чрез познати	16,9%	35,9%	42,8%
Чрез обяви в медиите	14,5%	24,8%	25,5%
Чрез бюрото по труда	17,2%	28,3%	41,7%
Чрез агенции за подбор на персонал	5,5%	10,3%	5,5%
Чрез табла за обяви	3,4%	5,2%	7,6%
Конкурс	3,1%	4,1%	1,4%
Готови бази данни	0,7%	0,7%	0,7%
Директно от учебните заведения	0,7%	3,8%	1,0%

Сред посочените практики за набиране на служители, първото място се заема от фактора “чрез познати”. На второ място (изключение тук правят само нискоквалифицираните изпълнители) са обявите в медиите. Прави впечатление, че фирмите не са заинтересовани от инвестирането в образованието на кадри поради липсата на икономически стимули и преференции. Тази практика затвърждава убежденията на завършващите за високо равнище на социална несправедливост на трудовия пазар и действа силно демотивиращо.

От изследването произтичат най-общи изводи и препоръки:

1. Липса на системни връзки с училищата, необходимо е насърчаване на по-тясната обвързаност между образование и икономика, чрез създаване на ясни механизми на взаимодействие.
2. Липса на наблюдения върху учебния процес и качествата на учениците, необходимо е по-голямо представителство на работодателите и браншовите организации в училищните настоятелства, при провеждането на практическата подготовка и на изпитите по практическите дисциплини, при създаването и обновяването на учебните програми.

3. Липса на интереси от страна на работодателите и стимули за осигуряване на адекватен стаж и производствена практика на учащите се в предприятията, учрежденията, фирмите, необходимо е създаване на механизми за синхронизирането на производственото обучение и стажуването.
4. Слабо е участието на работодателите при подготовката на стратегии и политики за ПОО, при подготовката, осъществяването и оценяването на учебния процес, необходимо е привличането на социалните партньори в процеса на планиране и участие на предприятията чрез договаряне на обучаващи наставници.
5. Липса на регистър на завършващите професионални гимназии и квалификацията им за наблюдение на реализацията и развитието им. Необходимо е изработване на механизми за съчетаване на потребности и търсене по отношение на квалификация и професии.

Изследването потвърждава, че като краен резултат от функционирането на образователната система, качеството на професионалното образование и обучение определя нивото на квалификация на работниците в учрежденията, фирмите, предприятията, тяхната способност към адаптация, мобилност, професионална пригодност, функционална грамотност, които са основа за успешни промени в обществото. Именно поради това се налага изграждането на стратегия за развитие и привеждане на ПОО в съответствие с новите потребности на икономиката. Тази стратегия би следвало да се базира и синхронизира с национална и регионални стратегии за социално-икономическо развитие, както и да се основава на широк обществен консенсус.

Комплексното изследване позволява да се видят проблемите и да се открият насоките за подобряване качеството на ПОО, които биха могли да бъдат:

1. Изграждане на система за целенасочено информироване и консултиране на учениците, относно професиите и специалностите в средното училище.
2. Създаване и прилагане на ефективна система за оценяване знанията, уменията и компетенциите на учениците от професионалните училища.
3. Създаване на условия и механизми за провеждане на практическото обучение в реални производствени условия.
4. Изграждане на информационна система за проследяване реализацията и професионалното развитие на завършващите в съответната професионална област.
5. Изграждане на ефективно действаща система за повишаване квалификацията на учителите по професии и специалности и тяхната професионална адаптация към изменените условия и нови технологии.

6. Разработване на критерии и система за оценка на труда на учителя и възможност за израстване в кариерата.
7. Осигуряване на приемственост и смяна на поколенията в учителската професия.
8. Създаване на механизми за стимулиране иновационната дейност на учителите и прилагане на съвременни образователни технологии.
9. Разработване на механизми за своевременно запознаване на учителите със създадените ДОИ по професии и тяхното прилагане.
10. Разработване на механизми за взаимодействие на браншовите и работодателски организации с професионалните гимназии в процеса на подготовка и реализацията на завършващите.

Особено важно е разработването на система от критерии и показатели за оценяване качеството на професионалното образование, каквато у нас няма, а също и система и механизми за взаимодействие и взаимна информираност между всички заинтересовани институции. Това ще помогне за повишаване на качеството на ПОО, за създаване на предпоставки за комплексност, взаимна обвързаност и обективност на оценяването, а също и за адаптирането и функционирането на сложната система на ПОО при новите условия.